

Лідія Гулько

Помста Перса Дарія, або Скіфо-перська війна

I. Напередодні війни

Глава перша Священна рада

Екбатани. Палац мідійських царів. Зала засідань.

Поміж колон, що підпирають перекриття з пласким дахом, завмерли мужі в багатих каптанах. Фарбована борода і байдужий вид — надійний схрон в'юнких думок. Далєбі, Книга мудрості повчала: «Ревниве вухо все чує, і навіть шепіт нарікань від нього не затаїться. Бережіться пустого нарікання і здержуйте язик від обмови, бо і потаємне слово не перейде гладко, і брехливі уста погублять душу». О, хвала Дарію, хвала царю царів. Приборкав бунтівливих у провінціях Еламу, Вавілону, Парфії, Гірканії, Арсенії, Маргіани. Розділив владу на військову і цивільну. Створив могутню армію і флот. Упорядкував поштову дорогу. Ця дорога надійно охороняється, зі станціями, де міняють коней. Та зручності потребують коштів... Знову зібрав... Вочевидь

задля наповнення скарбниці. Вочевидь... Але ж кожній сатрапії, залежно від кількості розораної землі та її родючості, законом визначено мито. Провінції покійно приносять зерно, фрукти, вино, килими, одяг — золотий і срібний, приганяють худобу. Індійська сатрапія платить золотим піском. Невже і цього мало? Вай, вай, подекують про похід на зарозумілих яванів...¹ Чи сторицею повернуться затрати?

Висока завіса колихнулася і посередині розійшлася. За нею відчинилися стулки важких дверей. Товсті євнухи, озброєні мечами, закам'яніли обабіч входу. І лише брови видавали напругу: то піднімались, то опускалися.

У колонну залу поривчастим кроком увійшов Дарій. Вродливий, міцної статури, моложавий чоловік. Жерці, сатрапи, скарбники, судді, писарі, радники, володарі країн впали ниць, цілуючи килими. Воєводи прийняли вірнопіддані пози.

Дарій зайняв тронний стілець. Ввічливо мовив:

— Вітаю всіх. Дозволю встати. Прошу, сідайте на дивани.

— О, дозволь стояти і насолоджуватися твоєю вродою! — закричали перші особи імперії.

¹ Перси називали греків *яванами* .

Дарій хитнув жезлом, набалдашник якого мав вигляд лева. У руках царя жезл мав силу наказу. Повіяло індійськими ароматами — перська і мідійська знать, підбираючи подоли, займала дивани. Правителі підкорених народів раболіпно опускалися на кам'яну підлогу. Дарій старанно розправив на колінах старовинний кандіс, затканий квітами. У парчевих малинового кольору узорах були й крилаті колеса — символи Мідо-Перської імперії.

Перші особи імперії з трепетом чекали лихої новини. Ще б пак. Владика у тіарі. Найвродливіший із людей надіває золотий убір в особливих випадках. «Боже великий, укріпи дух підупалий, щоб покірно прийняти новини, особливо люті», — шерхотіли боязко вуста.

Наперед вийшов Псталпс, воєвода над воєводами, проводир військ. Важкий, сильний і нещадний. Ровесник Дарія, завжди супроводжував свого царя у бойових походах. Псталпс поцілував владика в золоту бороду (знак особливої поваги і дружби) і замер біля його правиці.

Урочистість, розлиту в повітрі, зненацька порушили дзвінкі голоси. Вони сміливо проникали крізь колони, прикрашені єгипетськими та індійськими тканинами. В залу засідань вбігли хлопчики від шести до дванадцяти років. Старший і менший опустилися на підлогу, викладену

різнокольоровим шліфованим камінням. Добули з кишень сердолікові статуетки слонів і почали їх розкладати. Середульший забрався у крісло, видовбане з рожевого мармуру (формою нагадувало гігантське яйце). Вклав ніжки у спеціальну виїмку і зручно вмовстився. Хлопчик звів іскристі оченята на царя, красивого у вихідному одязі та славі.

Шовкові брови Дарія зійшлися під низько опущеною тіарою. Видовженим обличчям пробігла тінь задуми, а тупі, з фарбованими нігтями пальці танцювали дощечкою билець. Хлопчик відразу насупився, його пальчики вибивали стукіт на кам'яних підлокітниках. Мавпування малого не викликало в присутніх ні подиву, ні сміху. Всі знали: сини царя царів повинні бути на засіданнях перших осіб держави. Хай змалечку вчаться керувати державою.

Пальці, обтяжені масивними перснями, обірвали нервовий танок. Смоляні, блискучі очі царя царів проникливо дивилися на васалів. А ті принишкли і, затамувавши подих, тупилися в жовто-зелені узорі на колінах. Хлопчик старанно скопіював батькові жести і погляд.

Зметнувся золотий жезл і стукнув у мармурову підлогу. В густій від напруження тиші владно звучало:

— Я — Дарій, перс, син Гістаспа, Ахеменід,

арій, цар персів і всього материка, муж найрозумніший і найпрекрасніший із усіх людей,² скликав вас, перших мужів держави, на Священну раду з метою оприлюднити своє рішення. Почуйте мене всі. Від сьогодні Мідо-Перська імперія перебуває в стані війни з північними народами.

Дарій витримав значливу паузу. У затаєній тиші продовжив:

— Бог Ягве через своїх пророків заповідав нам підкорити північні народи та племена і навернути їх у одну з нами віру. Я переповнений рішучості виконати заповіт пророків. Моїм найпершим бажання є торжество справедливості на землі. Тільки тоді наступить на континентах справедливість, коли язичники схилять переді мною голови.³ Мої хоробрі, мудрі товариші, надійшов час помсти. Помсти за образу столітньої давності. Віднині свій караючий меч я спрямовую на північні народи.

«Що значить «образа столітньої давності»? — розмірковували перші. — Вай, вай, то сталося так давно. І так багато ворогів прокотилося землями імперії.»

² Автентичний текст.

³ Автентичний текст.

Псталпе випнув груди колесом, а рукою оперся об металевий, золотом окутий пояс. Проводир військ говорив, ніби вергав у горах каміння. Мова його переконлива, сильна.

— Як пара і дим передують вогневі, так кровопролиття провокують образи. Великий Дарій запросив нас у старовинний замок мідійських царів. Цар царів бажав оживити нашу забудькувату пам'ять. Згадаймо, шановні, час, коли найміцнішим царством в Азії було Мідійське. Тоді Ассирія, Єлам, Урарту поступалися у всьому Мідії. Однак Аскуцай,⁴ напівдикий народ, порушив цей порядок і заклав камінь несправедливості. Його наступник привів доярів кобил⁵ у Верхню Азію з жорстокими ватажками Протодієм і Мадієм. Як всеїдна сарана, кочівники нападали на мирних жителів. Залишали після себе трупи, руїни і випалені поля. Лише через двадцять вісім років цар Кіаксар, згуртувавши мідійські племена, відкинув ворога. Господарі зайшли у палац, що в Екбатанах. Який жах! Палац царя ворог дощенту спустошив. Навіть зірвав зі стін золоті та срібні бляхи. Також із колон і карнизів,

⁴ Назва походить від імені вождя скіфів.

⁵ Так називали скіфів.

якими ті були обкладені.⁶ Кочівники, що прийшли з півночі, ще довго грабували хліборобів. Здавалося, позбутись їх неможливо. Тоді Кіаксар пішов на хитрість. Цар запросив ватажків ворога на бенкет... Вино там лилося, мов із фонтану. Скіфа приємно дивували барви вина і аромат. Пив вино, як звук, нерозведеним. Коли до втрати свідомості сп'янів, то Кіаксар подав воїнам знак. Мідійці оголили мечі, блискавично ними працювали. О, без верховодів Скіф притих. Деякі служили охоронцями при дворі Кіаксара. Решта пішла в Припонтійські⁷ степи. Вельможі, доблесні воїни! Прислухайтесь. До нас взивають нетлінні кістки пращурів. Вони кличуть помститися кривим ворогам. Вимагають повернути на батьківщину з півночі святині.

Гуркотливий голос затих. З усіх кутків линули збуджені голоси:

— Дарію, ти переможеш! Дарію, ти повернеш на батьківщину святині! Справедливість торжествуватиме в світі!

⁶ Насправді Кір, син Камбіза, захопивши царський палац в Екбатанах, вивіз у Персію срібло і золото, якими були обкладені колони, карнизи, кипарисові та кедрові стіни.

⁷ Степи Північного Причорномор'я.

— Веди нас, царю! Ми готові помститися
молокоїдам!

— Перси з мідійцями — один народ. Образа
мідійців є водночас образою персів.

Найуважніші помітили, як тінь легким крилом
торкнулася твердого обличчя великого. А саме,
коли линули ображені голоси:

— Скіф гордий. Їхні царі гидують нами.

— Не родичаються, не віддають своїх дочок,
не дають згоди на шлюб з нами.

Тільки наближені знали: Дарій бажав
поєднатися шлюбом із дочкою скіфського царя
Іданфірса. Тоді посли вернулися ні з чим. Чи не
затаєна образа затьмарила розум Дарія? Чи не
бажання помсти заволоділо його єством?

Збуджені й ображені голоси покрив бас
головного скарбника. Пузатий мідієць зі старанно
вибіленим лицем і наведеними чорною фарбою
бровами моторно викотився наперед. Торохтів:

— Коли йдеш полювати на лисицю, то бери
зброю на лева. Так радять молодим мисливцям
старі, бувалі. Перемогти Скіфа не просто. То
природжений воїн. Розказують, що його діти з п'яти
років беруть участь у грабіжницьких походах.
Отже, військо Дарія повинне бути велике і числом
воїнів і зброєю. Панове, закликаю вас: сумлінно
віднесіться до розпорядження царя царів щодо
наповнення царської скарбниці. Не переживайте:

витрати повернуться до вас рікою.

Сатрапи схилили голови й мовчки вивчали лілії, виткані на каптанах.

— Правда, нам вкрай потрібні кошти, — підтвердив Дарій. — Я маю на меті завершити консолідацію північних земель. Задля швидкої перемоги моє військо повинна переважати числом людей, коней, гужового і водного транспорту тих, на яких піду. Скіф — ворог, який заважає здійсненню моїх грандіозних планів.⁸ Такого ворога я повинен змусити визнати мене, царя Дарія, своїм повелителем.

Цар царів передихнув. Набравши в груди повітря, на нижчій ноті закликав:

— Я просив вас, хоробрі і мудрі товариші, зібратися, щоб разом обміркувати важливі справи. Прошу до слова.

Виступи — напористий скарбника і вкрадливий Дарія, зародили в головах «хоробрих і мудрих товаришів» рій насторожених думок. Обізвався цар, що прибув із віддаленої провінції. Він смикав кудлату бороду, коли розказував:

— Чув я, що Скіф живе безжурно. Нема в нього мурів, нема засувів, дверей теж нема. А живе він із скотарства і торгівлі.

⁸ Дарій мав на увазі розгром і підкорення Греції.

Відгукнувся сусід кудлатої бороди. Той сидів на п'яті однієї ноги, обхопивши коліно другої.

— На берегах Понту не знайти більш заможного народу, ніж кочівників, про яких мовиться. Так розказував мені один фінікійський моряк. У Скіфа стільки овець, худоби, коней, що коли вони йдуть дорогою, то пастухи їх не можуть завернути. Але не легко добратися до тієї країни. Спершу треба переплисти бурхливе море. Потім здолати три дурні сили: залізного жеребця, вовка, у якого паща залізна, і яструба з гартованим дзьобом. Тварини вірно служать Скіфу. Вони охороняють його стада, отари і табуни.

— Річка тече назад, а жаба вірші читає,⁹ — пхикнув проводир військ.

Дарій виразно глипнув на балакуна і зайшовся сміхом. Цар голосно пирхав слиною в причіпну, завиту дрібними кільцями, бороду. На диванах догідливо хихикали.

— Не вірите? Так розказував фінікійський моряк, — крутився цар на п'яті.

Зі срібного дивану хтось зауважив:

— Одначе фінікійці не бояться супроводжувати обози купців, що валкою сунуть тими землями.

⁹ Перський фразеологізм, що означає *неук патякає*.

— У фінікійців до мандрів свій, шкурний інтерес, — пояснив Псталпс. — З фінікійцями ми у змові. Платимо їм золотом із царської скарбниці. Фінікійці вивчили землі північних народів, склали географічні карти місцин, де побували. Карти допоможуть нам орієнтуватися під час війни. Завдячуючи фінікійцям, ми добре поінформовані про північні землі. Отак знаємо, які племена їх населяють.

Тему, підняту срібним диваном, продовжив золотий:

— А мені один яван хвалився: «Скіфи платять за товари золотими пластинками, не рахуючи їх. Замовляють нашим майстрам коштовний посуд і найдорожчі прикраси для своїх дружин. А собі — дорогу зброю і вино».

Великі землевласники, що досі сиділи в напружених позах, пожвавішали. Вони терли руки, мріяли вголос:

— На наших полях працюватимуть тисячі рабів. Наші пагорби і узгір'я вкриються живим руном. Левадами кочуватимуть стада жирних биків і табуни витривалих коней.

— Так, так. То багата хлібом, худобою і рибою країна, — підтакували правителі країн.

Вельможі притихли, коли наперед вийшов молодий чоловік, приємний на вид і з пропорційними членами. Його шанували за те, що

був однієї з Дарієм крові. Щоправда, за відверту і сміливу мову його боялися.

— Розплющ, Дарію, очі та прихили до моїх слів вухо уваги. Я, твій брат Артабан, маю сказати дещо важливе. Народ, на який ти зібрався іти війною, великий числом і озброєнням. Він не має ні міст, ні доріг, ні міцних кам'яних будов. Нема у нього і майна. Скіфів інші народи і племена порівнюють із кураєм, що носитья степом, не відаючи, де і коли спинить біг. То міраж у пустині, за яким можна бігати без угаву. Чи слід тобі, царю, йти на північні народи? Чи не принесе похід розчарування? Спустошить скарбницю, а законослухняний народ відірве від повсякденних справ.

Вид Дарія спохмурнів. У прикрій задумі гладив жезлом причіпну бороду. Хлопчєня, що мавпувало, повторило жест великого татка.

Артабан з легким поклоном у бік сонцєсяйного брата відійшов. Його місце зайняв воєвода Гобрій. Не тільки довгі ноги, шия та ніс надавали воєводі схожості з журавлем. Голос цього чесного, сміливого мужа був по-журавлиному клекотливий.

— О, Дарію, ти найдобріший, найблагородніший із людей. До мене теж дійшли чутки, що Скіф не доступний. Розказують, що він кочує з місця на місце і здіймається в небо, ніби

птах. Його тяжко приборати до рук, а ще тяжче керувати ним. Його неможливо підчинити собі, бо неможливо встановити над ним контроль. Так, цей народ наївний, довірливий, гостинний. Цим скористався Кіаксар Мідійський. Але Скіф гордий, вільний духом і безстрашний. Узяти верх над ним неможливо. Гадаю, захоплення його земель не принесе імперії користі. Домовитися з хитрим і брехливим Скіфом не можливо. Закону твого він не визнає і данини не принесе.

Землевласники сопіли:

— Щоб худоба слухалась, треба пускати в хід палицю. Добрий цар кожному дозволив виступити. Та це не значить, що бажанням сонцесяйному слід суперечити.

Вельможі принишкли, охоплені страхом. Дарій гордовито розправив плечі. Очі його горіли, мов смолоскипи. Такого Дарія вельможі боялись. Не повертаючи голови, цар царів докинув тверде слово Псталпсові.

Груди воєводи миттєво роздулися. Голос загуркотів:

— Згадаймо, шановні пани, історію, з якої почалася Велика Персія. Слухайте мою розповідь уважно і робіть висновки. Одного разу Кір, син Камбіза, онук Астіага і правнук Кіаксара, зібрав персидських вельмож і воєвод. Кір велів, щоб почистили забур'янене поле. Наступного дня Кір

влаштував бенкет, на який запросив тих самих персон. У розпалі бенкету Кір звернувся до гостей із питанням: «Який день вам до снаги?» Мужі хором відповіли: «Другий!» Тоді Кір дав присутнім урок: «Такі дні у вас будуть завжди, якщо ви, перси, станете володарями Сходу. Ідіть з війною на сусідів і підкоріть їх. Зробіть їх своїми слугами». О, роги Кіра Великого за два десятиліття піднеслися над десятками народів. Великий цар довів кордони Персії від Єгипту до Індії. Та не сподівався, що знайде смерть від меча масагета. Масагет, пам'ятаємо, доводиться братом залятого Скіфа.

Після виголошеної промови якийсь час стояла тиша. Але панувала вона не довго. Дарій підняв жезл влади і мовив:

— Непоступливість, впертість, бунтівливість вдачі важко піддаються перевихованню. Як пошесть вади батьків передаються дітям. Наказую: Скіфа винищити до ноги. Мені не потрібні горді раби. Такі, над якими неможливо взяти верх, якими неможливо керувати. Волю ворога бачити мертвим. Землю його заселять слухняні, працьовиті народи.

Окинувши зором васалів, що від страху цокотіли зубами, Дарій із сталевим притиском ділився планами:

— Моя мета — створити круглу, подібну до сонцю, імперію. У мою імперію увійдуть усі народи

і племена, що мешкають навколо Понту Евксінського.¹⁰ Це буде імперія Ахеменідів, імперія аріїв, імперія цивілізованого народу.

Сила і впевненість царя царів у повній перемозі запалили присутніх. Від диванів і високих баз котився схвальний гомін. Підсилений високими колонами, він розростався і дзвенів, немов буревій, що рвався на простори. Вельможі потіли від радісного збудження. Стрясали повітря вигуками:

— Напоїмо кров'ю Скіфа його землю. Помстимося за пограбування палацу в Екбатані.

— Перекинемо наплавні мости з Азії в Європу.

— Понт Евксінський стане Перським озером. Озером Великої Персії, єдиної в світі держави.

— Відріжемо яванські міста. Від Скіфа вони отримують хліб, м'ясо, рибу.

— Дорогою підкоримо фракійські племена.

— Вдеремося в землі Скіфа і винищимо його до ноги. Потім рушимо степовим коридором.

— На коліна поставимо народи Середньої Азії. Примусимо їх платити нам данину.

Величний порух царського жезла закрив Священну раду.

¹⁰ Давня назва Чорного моря, що перекладається з грецької як *Гостинне море*.

— Дозволяю устати, — зронив останні слова цар царів.

Перші особи імперії підвелися. Із вигуками: «Дарію, ти переможеш!» — подали долілиць і, плутаючись у довгому одязі, вставали. Хлопчики, старший із молодшим, повкидали іграшки в кишені й наввипередки побігли із зали засідань. Середульший обережно зліз із кам'яного стільця. Підстрибуючи, вправно минав збуджене панство. Ось і він зник за високими колонами.

Перстень Дейока

Вельможі задкували з притисненими до грудей руками. Головний архівіст підповз на колінах до трону. Припав вустами до розшитих перлами жовтих черевиків. Гаряче їх цілував. Дарій великодушно дозволив служці стати на рівні ноги.

— Яких благ проситимеш?

— О, царю царів! Не благ проситиме твій вірний слуга. Жадає повідати про печаль, що жалким скорпіоном живе у його серці.

— У чому сіль твоєї печалі?

— Твій вірний слуга, о великий, одного разу заглибився в читання старих глиняних табличок. Натрапив на лист дружини Камбіза. Мандіна писала до свого батька, царя мідійського. Лист Мандіни дуже сумний.

— Що засмутило царицю?

— Цариця зі страхом писала при зникненні електрового персня, на якому викарбуваний напис «Всеперемагаючому».

— Перснів у доньки царя, як листя на оливі.

— О великий, той перстень особливий. Він належав патріархові мідійських царів Дейокові. Вважали, що камінь персня має велику магічну силу. Оберігає спокій царя, державі дає сили, народу — добробут, країну відводить від смут.

— Про який камінь мова?

— Про астерікс, дванадцятипроменеву зірку. Рідкісний камінь.

— М-да, — мимохіть зронив Дарій.

Перстень із астеріксом дійсно заслуговував на увагу.

— Астерікс найжаркіше розгорається, коли над сузір'ями й зірками головує Сиріус. Мій пане, війна проти поганців проходитиме у місяці сівану і тамузу.¹¹ Тоді небесний жезл влади триматиме Сиріус. Астерікс в цей час має найбільшу силу.

— Сиріус — головний серед зірок східного горизонту, як пророк серед людей на землі, — задумливо мовив Дарій.

Цар царів ворухнувся, щоб стати на ноги.

¹¹ Місяці червень і липень.

Архівіст припав вустами до парчевого одягу.

— О великий, вірний слуга тобі ще не все сказав.

— Говори, — великодушно дозволив Дарій і затримався на кінчику трону.

— У бібліотеці зберігається багато старих письмен. Серед них твій вірний слуга надивав донесення головного жерця, що спілкувався з духами. Духи напророчили смуту, в яку порине країна після Камбіза. Жрець радив майбутньому цареві не знімати з руки перстень з написом «Всеперамагаючому».

— Я подолав смуту і без персня, — різко сказав цар, але сів на стілець глибше.

— Слава богам, у великому царстві спокійно! — патетично вигукнув архівіст. — Але жрець попередив: без персня мир і спокій не певні, хиткі. Незадоволені та заздрісники піднімуть чорні хвилі, що знесуть корабель добробуту країни в морську пучину.

— Досить хляпати язиком! Кажі: хто привласнив перстень Дейока? Де крадій? У якому він царстві? Чи довів ти, слуго, на ділі, що відданий мені? — скипів Дарій.

— О великий, твій вірний слуга усе зробив, що в його силах. Звертався за допомогою до зіркогляда. Зіркогляд сумлінно прослідкував шлях зірок. Відкрив таке. Олімпійських богів прикро

вразив вчинок Кіаксара. Бо ж він наказав знищити гостей, що сп'яніли. Богиня Афіна явилась у сні засмученому євнухові, охоронцю покоїв цариці Мандіни. Афіна втішала євнуха. Запевнила його, що рід мідян і персів розвіється, як попіл, коли їх позбавити персня «Всеперемагаючому». Євнух викрав перстень і втік до Лідії. На жаль, слід крадія пропав. Твій вірний слуга, о великий, звертався за допомогою до ворожбита...

Чоловік запнувся, його ріденькі вуса тремтіли.

— Ну ж бо, говори! — втратив рівновагу Дарій.

— О великий, злі демони оточили ворожбита. Демони лютують через те, що Кір Великий дозволив євреям повернутися в Палестину і відновити свій храм. А ти продовжуєш політику Кіра Великого. Дав притулок в Єрусалимі біженцям з Єгипту, які сорок років блукали пустелею. Дозволив їм відбудовувати їхній храм.

— Так, даю притулок. Так, дозволив відбудовувати храм. Бо переконаний: на зміну вередливим божкам прийде Єгова, Бог Всеперемагаючий.

— Олімпійські боги сильні. В Ієгови прихильників мало. Пробач, великий, за сміливість.

— Говори по суті.

— Демони збили темну хмару і правда зробилася непроглядною. Ворожбит порадив, щоб

ти, мій лагідний пане, відвідав храм Вогню.

— Храм, збудований пророком, який славословив Господа і піднімав свій голос в ім'я найкращого порядку і Його шанування?

— Так, той храм. Служителі його безстрашні й незалежні. Нікого над собою, окрім Господа, не визнають. Навіть тебе. Помилуй, о великий, що необачно бовкнув.

— Досить. Зникни.

У храмі Вогню

Кінний супровід з'їхав з вузької дороги, брукованої круглим камінням. У правічному лісі коні, що йшли ступою, невдовзі зупинились. Опираючись на догідливо підставлене плече, Дарій повагом зійшов з колісниць. Двоє воїнів у вузьких полотняних каптанах відділилися від решти з наміром супроводжувати повелителя народів. Дарій наказав усім залишатися біля коней. Сам відійшов, пропускаючи слугу, що цупив на спині мішок із золотом — пожертву для богів. Коли зігнута постать зникла в гущавині, Дарій рушив лісовою стежкою.

Спочатку стежка виляса полого, але враз пішла вгору. Натреновані ноги царя царів легко долали підйом, а руки чіплялася за гілля розлогого ялівцю. Ось Дарій і на вершині гори.

Лису місцину оживляла камінна споруда, що за формою нагадувала ромб. Місцеві жителі стверджували, що храм збудував Заратустра. Правда, ніхто достеменно не знав, коли пророк його будував. Одні присягалися, що храм збудовано ще тисячу років тому, інші — сто. Розказували також, що Заратустра клав камінь з думкою про Невидиме Божество, Батька Вселеної.

Дарій рішуче попрямував до входу, яким слугував вузький отвір у стіні. Високо заніс ногу, щоб не зачепити камінного порогу і тим не образити невидиме божество. Аж раптом угорі прогуркотіло. Дарій принишк, прислухався. По хвилі громохко прорекло:

— Бачу тебе я, Дарію, що прийшла у мій храм багатий. Як мені тебе називати, я не знаю, хоча схожий ти на чоловіка.

Дарій опустил ногу, повільно звів очі. Поглядом уперся в неотесаний камінь, що тримав над входом споруду.

Угорі знову прорекло:

— Усе ж назву я тебе швидше безсмертним, аніж смертним.

Таємничий голос більше не озивався. Дарій переступив поріг. Наразі стояв у однокамерному приміщенні. Центральне місце займав жертovníк, що розмістився на площадці. До жертovníка вели чотири камені, які височіли один над одним.

Навколо жертovníка ходив маг, від голови до п'ят закутаний білим плащем. Плащ підперезаний шерстяним поясом. До того ж трьохколірним, шириною в чотири пальці. Кольори поясу символізували чесноти служителя храму, а саме благочинність помислів, слів і справ.

Щоб привернути до себе увагу, Дарій кахикнув. Голі стіни миттєво відбили звук, десятикратно підсилюючи його. Маг вперто не звертав уваги на царя царів. Удавав, що не помічає владики.

Знічев'я Дарій роздивлявся довкола. Стіни, старанно побілені, плавно переходили в синій купол, що символізував вічне небо. На куполі золотом сяяли шість планет і зорі. Золотом сяяло також сонце, зображене навколо великої круглої дірки. Через дірку в космос виходив дим і доходив до богів.

Маг надів білу маску, щоб не осквернити диханням вогонь, запалений блискавкою. Потім старанно вимив руки. Чистими руками клав на жертovníк чисті дрова.

Вогонь швидко набирав сили. Жадібні язики виривалися вище бортів жертovníї чаші. Служитель змахнув рукавом — у вогонь полетіло насіння. У повітрі приємно запахло. Стінами забігали, доганяючи одна одну, фантастичні тіні. Вони то витягувалися, то стискалися. У бігучих обрисах

тіней Дарій узнав контури помешкань, де бував. Узнавав коней, обличчя друзів, але частіше — ворогів.

Чоловік у білій одежі прийняв скорботну позу і монотонним голосом молився. Чи то під дією пахощів, чи то в незвичній обстановці, але хвилювання охопило врівноваженого, холодного імператора. Він не відводив погляду від тіней, що komponувалися у сцени. Дивина! Ті сцени відтворювали події з добуванням ним, Дарієм, слави, визнання, царського трону. Цар чув тупіт кінських копит, брязкіт і свист схрещених мечів. Узнавав гадюче шепотіння зрадників. Чув хрускіт зламаних хребтів...

Біль, розпач і страх зненацька охопили царя царів. Голова в нього почала боліти і біль не проходив. Дарій гостро відчув провину перед небом і його жителями. «О, боги, прошу, дайте мені шанс. Я доведу вам свою відданість. Але вгамуйте біль. Він нестерпний. Не витримаю — збожеволю», — стогнав.

Від несподіваного доторку Дарій здригнувся. Чоловік, загорнутий у білий плащ, вказував пальцем на вихід.

Вони попрямували до розлогого платану. Дупло дерева було впорядковане під кімнату для побачень. Коли опустилися на лаву, то Дарій поштиво мовчав.

— Боги милостиві до тебе, царю, — співуче сказав служитель храму. — Щедро обдарували тебе вродою, гармонійними членами, розумом, доблестю, волею і щедрістю. Ти підкорив чужинські племена і вісімдесят народів. Але їхні храми залишив не зруйнованими. То якому богу ти поклоняєшся?

— Ахурі Мазді,¹² — хрипкувато відповів Дарій.

Він кашлем прочистив горло і стих. Маг теж мовчав. Прислухався до шелесту світло-зеленого листя. Можливо, до музики небесних сфер, яку чують лише вибрані. Чим довше мовчав маг, тим неспокійніше почувався Дарій. Нібито виправдовувався, сказав:

— Моє бажання — справедливість. Брехливому я не товариш. Я не запальний. Коли я гніваюсь, то твердо володію собою. Як воєначальник, я — відмінний воєначальник. Я володію невтомною силою в руках і ногах. Як вершник, я — відмінний вершник. Як стрілець із лука, я — відмінний стрілець із лука, як у пішому, так і в кінному строю. Цими здібностями мене обдарував Ахура Мазда. Я вміло ними

¹² Так називали за часів Дарія Першого Єдиного Нествореного Вічного Бога, Творця усіх благ.

користуюся.¹³

Скошений погляд мага ковзнув по рівному лобі Дарія, його тонкому загнутому носі, чепурній бороді. Відвівши погляд, служитель дорікнув Дарію:

— Ти направив свої ступні до давнього храму на догоду корисливій думці.

— Так, — підтвердив Дарій. В його голосі чулася образа. — Задля перемоги над поганцями я повинен заручитися підтримкою Сиріуса. Скіф викрав перстень Мадіни, що мав напис «Всеперемагаючому». Хто носить перстень, що є власністю мідійських царів? Назви його!

Маг натягнув на голову клобук і відвернувся від Дарія. Невдовзі сів рівно. Говорив холодно, карбуючи кожне слово:

— Перстень у неправедного,¹⁴ князя Євстахія. Він із роду Іпока. За велінням неба перстень носить його син Михайло. Хлопчик одного віку з твоїм, царю, меншим сином Ксерксом.

¹³ Автентичний текст.

¹⁴ Заратустра ділив людей на праведних (осілих на землю), неправедних (кочівників-грабіжників) і тих, у кого неправедне змішане з праведним.

— Отче, мене цікавить: чи поверну я перстень?

Маг дивився в ажурне латаття. Збайдужілим голосом мовив:

— Я просив про те небо. Заковика в тому, чи ти, царю, захочеш залишити собі перстень.

— Коли перстень опиниться на моїй руці, я його вже не зніму.

Дарій грізно стулив брови, що красномовно підтверджувало незворотність його рішення.

— У Михайла сильний небесний покровитель. Тобі, царю, доведеться вибирати.

Найвродливіший із людей гордовито розправив плечі.

— Я — Дарій, син Гістаспа, цар персів і всього материка...

Маг мерзлякувато пересмикнув вузькими плечима і ще глибше натягнув на голову клобук. Він безшелесно, мов тінь, вислизнув із дула платана.

Глава друга У білому шатрі

Летіли гінці тривожної вісті в царства і племена, з якими межувала Скіфія. Летіли і криком кричали:

— Народе, тривога! Погибель іде на твою

землю! Усі табуни, усе твоє багатство Перс¹⁵ собі забере!

А царям передавали:

— Якщо ти стоїш, то не сідай. Якщо сидиш, зразу ж вставай. Перс захопив Фракію, полонив гетів. Захопить і твої стада. Спіши до білого шатра царя калліпідів, що проти північного вітру від Ольвії. Іданфірс запрошує царів на саміт.

Чому ж тоді царі віддалених земель прибули на саміт раніше тих, чиї стада паслися неподалік скіфських? Невже безпека рідної землі для них мало важить?

Кожному прибулому скіфи раділи, як улюбленому синові.¹⁶ Старики, вбрані в святкові каптани, тримали за повіді їхніх коней. Царі злазили з коней і ставали на червону доріжку, що вела поміж двох багать. Очищені від злих духів, заходили у біле розлоге шатро. Там їх приймали старші скіфи, а молодші догідливо підкладали замшеві подушки.

На вході у шатро прив'язаний до стовпа

¹⁵ Тобто Дарій Перший.

¹⁶ За давніми поняттями, правитель однієї держави міг назвати своїм сином іншого правителя за умови його (іншого) васальної залежності.

бичачий бурдюк із розчепіреними ногами. Сліпий раб невтомно орудує у ньому ложкою, мов веслом, збиваючи кобиляче молоко в міцну піну. Тут же без'язикі раби розливають напій у обкладені золотими пластинами чаші. За окликом старшого чашника піднесуть їх гостям, відповідно до чину та віку кожного.

Царі сидять півколом на вовняних килимах. Перед ними низькі столи на срібних ніжках. На стільницях тарелі зі смажениною — найкращими шматками баранини і конини. Поміж тарелями солоні й медові коржі, лимони, горіхи, сушений виноград, цибуля. Заповідали предки: спершу трапеза, а розмова тектиме сама собою.

— Чому страв не торкаєтесь? — питали господарі.

— Такий у нас звичай, — відповідали гості, ховаючи очі. — Треба знати того, з ким їси хліб-сіль. А ми один-одного не знаємо.

Так і сидять мовчки. Дивляться на присутніх і проганяють мух. Приємний запах баранячого лою, однак, нестерпно дражнить. Прибулі відвертаються від столу: не гоже бенкетувати в того, хто ще вчора був твоїм ворогом.

У кам'яній чаші, викладеній на землі, яскравою квіткою жевріло вугілля. Спиною до вогнища сидить Іданфірс — цар усіх скіфських царів. По праву руку владики (у ній символ влади

— золотий топірець) Аріапф, господар шатра. По ліву — Скопасіс з Таксакісом, перші царі серед скіфів. Нижче — князі. Серед них головний ратевода Скіфарб і перший радник Євстахій. До князів туляться наполохані греки.

Ревниве око сусідів запримітило, що під Іданфірсом не парчева подушка, а згорнуті килими. Знак того, що господар не вивищує себе перед гостями. Обличчя його привітне і спокійне. Проте уважне око недруга не проведеш: «Візія про нехитре око. Кожен рух завважує хитрий скіф'яра. Бач, бач, скосив очі... Придивляється... Яким кроком зайшов прибулий, чи низько йому вклонився, вітаючись, як глянув на сусіда, коли всідався... Усе бачить старий шуліка, все мотає на білий вус».

— Чого зібрали? Кажіть, що надумали сказати, бо треба завидна прибути до своєї хати, — подав голос Невр, вертлявий, зі скуйовдженим волоссям на голові та щоках чоловік.

— Годі паритись! Починайте, — луною озвалися сердиті голоси.

Жоден мускул не сіпнувся на закам'янілому обличчі Іданфірса. Доброзичливим голосом відкрив збори:

— Привіт усім вам, сміливі наші сусіди, царі царів, Тавр, Агафірс, Андрофаг, Меланхлен, Невр, Гелон, Будин і Савромат. Я, Іданфірс, син Савлія,

праправнук Спаргапіта, просив вас завітати до нас, у біле шатро миру. А для запросин маю вагому причину. На наших західних рубежах з'явився ворог в образі перського ведмедя. Як доповіли мої дозорці, Перс перекинув мости через Боспор Фракійський і широкий Істр. Він нахабно перевів своє військо на Європейський материк. Перепочивши, пішов шляхом, що приведе до наших степів. Розказують, військо Перса таке чисельне, що двигтить під ним земля.

Гості задумливо хитали головами. Але очей не піднімали — тупились у вовняний килим, на якому сиділи, склавши навхрест ноги.

— Достославні, настала для нас година печалі та горя. Не будьте байдужими. Не дайте нам загинути. Бо ми або зовсім підемо з цих степів, або з Персом укладемо угоду. Хіба вам від того ліпше? Перс іде однаково, що на нас, що на вас. Коли нас переможе, то не вдовольниться. Тоді й ви не матимете спокою, — палко закликав Іданфірс.

Голос царя (це відмітили про себе всі присутні) під кінець промови тремтів.

— Не матимемо спокою, ой, не матимемо, — підтвердив кремезний Гелон.

— Спільне горе гуртує і зближує, — голосніше мовив Іданфірс, зборовши хвилювання. — Забудьмо старі образи. Обнімемося та випиймо чашу дружби. Станьмо віднині братами.

Скіфські князі підштовхували гостей:

— Чого там, забудьмо старе. Обнімімося, випиймо чашу дружби.

От тільки не квапилися гості брататися зі скіфами, ой, не квапилися... Супилися й відсторонювалися від скіфів, як від набридливих мух.

— То гора до гори не приходить, а людина до людини приходить, — глибокодумно зауважив Скопасіс і потягся з повною чашею до Меланхлена.

— Раніше я з тобою не їв ні хліба, ні кисляку. І тепер не стану, — буркнув Меланхлен і загорнувся у чорний плащ.

Пересмикнув плечима Скопасіс і важко сів на подушку. Перевів очі на Іданфірса. Вид царя царів незмінний — привітний і спокійний. Хіба могло бути інакше? Привітне обличчя — ключ до зачинених дверей. А міцні двері сусідів будь-якою ціною треба відчинити! Навіть ціною самоприниження, що для скіфа, дитини степового вітру й волі, найтяжче дається. Він, Іданфірс, таки схилить сусідів на свій бік. Згоден, його люди докучали сусідам грабунками. Та коли загальному добробуту перешкоджає сильний ворог, то варто забути образи. Треба гуртуватися, триматися купи.

Вивишив голос Скіфарб, прозваний Кривим Демоном. Невисокий жилавий чоловік, з голим чотирикутним черепом. А стільки ж то на його

головоньці рубців і червоних шрамів!? Не чоловік, а злий демон — безжальний і страшний. «Довіку тебе б не бачити», — подумки бажав собі не один гість.

— Дарій веде такі сили, яких не бачили ні орли-могильники, що літають над нашими степами, ні вовки-сіроманці. Сімсот тисяч озброєних вояків.

— Сімсот тисяч? — жахнувся білявий Будин.

— Так, сімсот тисяч, — підтвердив Скіфарб. До того ж багато на конях і закутих у лати. Жодне царство не в змозі протидіяти війську Дарія, дати йому достойну відсіч.

Вклинився в розмову князь Євстахій, місце якого поруч із ратевоюдою:

— Поодинці не зможе, а коли об'єднаємося, то зможемо. Товариші, друзі, не пустимо ворога в свої поселення і землі.

— Кожний хай сам дбає про свою голову, — буркнув Агафірс і нервово струснув фарбованим, яскраво-синім чубом.

— Моя хата скраю, — піддакнув бритоголовий чолові'яга зі страхітливими вусами. Тавр.

Гості кидали підохочувальні позирки один на одного. Хто перший осадить господарів, друзяки?

— І чого, скажіть, Перс рухається шляхом, який приведе його до ваших степів? — глузливо спитав Тавр, накручуючи на палець смоляного вуса.

— Звісно, чого... Щоб захопити наші землі, а людей і худобину взяти в полон, — спокійно пояснив князь Євстахій.

Тавр кинув мучити вуса. Світив навсібіч зубами.

— А мої люди розказують інше.

— Мої теж кажуть: Дарій іде, щоб помститися за грабунки і шкоду, яку чинили ваші пращури, — підтримав Тавра знову Агафірс, товстун з білим обличчям і намальованими бровами. Мочка одного вуха в царя довша через масивну золоту сережку, що лежить на покатоному плечі. — Ви вдерлися в їхні землі без нашої участі. Панували там доти, доки вам дозволяло мідійське божество. Це божество наразі примушує персів відплатити вам тим же. Ми і тоді не заподіяли ніякої шкоди цим мужам і тепер не станемо першими їм бити. Тому залишаємося вдома.

— Правильно. Перси ідуть не на нас, а на винуватців несправедливості, — підтримав Агафірса Меланхлен, що висунув дзьобатого носа з плаща.

Скопасіс, що сидів навпроти Меланхлена, задумливо смикав пасма рудої бороди. Розтулив рота, щоб заперечити. Але враз підхопився Невр. Лихим вогнем дихали його очі. Невр кричав і шалено розмахував кулаком:

— Це ваші предки розбили Мідію і

перетворили зали царського палацу на конюшні. Вивезли золоті та срібні вироби, коштовні тканини. Грабували храми, а статуї богів розбивали...

— Не вигадуй. Такого не було, — хором заперечували скіфські вожді.

Прибулі посхоплювалися з подушок.

— Було, було таке, нам розказали... — шуміли.

— Ті, що розказували, брехуни і паплюжники, — гнули своєї господарі.

— Розказували перські гінці. Вони нам пояснили, що йдуть на кривдників своїх пращурів. Перси нас не чіпатимуть, — низьким басом відгукнувся похмурий на видляд Андрофаг, біля якого ніхто не сидів.¹⁷

— То ви у зговорі з персами? — жахнулися скіфи.

Гості пропустили запитання мимо вух. Знай кричали своє:

— Ви постійно непокоїли наші племена.

— Нападали, як гієни.

— Вимітали дочиста продукти і забирали наше добро.

— До богів дійшли наші плачі. Вони наслали на вас помсту в образі перського ведмеда.

¹⁷ Андрофагів вважали людоїдами.

Скіфи щиросердо виправдовувалися:

— Ви теж нас рубали. Жінок наших брали у полон. Теж палили і громили наші кочовища.

Проте гості не чули господарів. Галасували і звинувачували їх у всіх своїх бідах. Серед несусвітнього гамору підвівся теосець Фанагор. Молодий, з кучерявим чубом чоловік вихопив ріжок і щодуху в нього дув. Потім пронизливо крикнув:

— Увага! Я усіх вас тихо слухав. Вислухайте зараз мене.

Неординарною поведінкою Фанагор домігся свого. Усі стихли, загострили слух.

— Ми, греки, прибули на саміт без запрошення. Прибули, бо сподівалися знайти тут однодумців. Ми готові підставити плече скіфам. Готові, бо знаємо Перса не з розповідей. Його лють пізнали на власній шкурі. Товариші, перський ведмідь прагне створити світову імперію. Той, хто сподівається відсидітися у лісах і перечекати там лихі часи, помиляється. Коли в казані вариться вода, прохолодного місця в ньому жабі не знайти. Ми, греки, закликаємо всіх розпити чашу дружби! Геть Перса з нашої землі!

— Геть! Геть! Геть! — сканували в один голос греки. Їх активно підтримали скіфські вожді.

Шатро здригнулося від гучних вигуків, а у вогнищі затанцювали червоні язички.

Потім виступив Гелон, батько якого теж був греком. Хвилюючись, чоловік повідав, як перські загони, переслідуючи масагетів і саків, заходили у їхні землі. Одного разу так розігналися, що опинилися аж під містом Гелоном. Дерев'яне місто спалили, а молодь захопили, як живий товар.

Скіфи сподівалися, що палкі виступи Фанагора і Гелона повернуть збори у потрібне русло. Та прибулі продовжували вператися.

— Царі преславні, — вкражливо мовив Іданфірс. — Ми сусіди з вами. Живемо бік обік. Для нашої землі настали лихі дні. Не згадуймо того, що минуло. Помирімося. Фанагор правильно сказав: ніхто не відсидиться. Якби Перс ішов тільки на нас, його шлях пролягав би прямо. Але він своїми діями показав, що йде проти усіх народів і племен. Уже здалися йому без бою скірмади і ніпсеї. Перс поширив свою владу на гетів,¹⁸ що найближчі до нас. А тепер іде війною на наші племена. Дуже просимо, врятуйте нас від сильного ворога.

— Ач, що замислили! Їх рятувати! — відкрито глузували упертюхи. — Самі себе спасайте! Легше дихати, коли вас нема!

¹⁸ Мова йде про фракійські племена, що мешкали на сході Балканського півострова.

— Приєднуйтеся до нас, — закликав Таксакіс. — Разом ворога зустрінемо мечами булатними.

— Ліпше хай змії сиплються з неба, ніж із непевним сусідом дружити,¹⁹ — надсадно крикнув Невр.

Скіфським вождям набридло принижуватися перед негідними уваги царьками. Хтось погрозово гукнув:

— Не пристанете до нас — проклянемо.

А Скіфарб похмуро обіцяв:

— Виженемо Перса — візьмемося за вас.

Знали вороженьки, що Кривий Демон слів на вітер не кидав. Іншим разом тремтіли б від страху, почувши подібне. Хіба гієни бояться антилопу, яку оточили з усіх боків? А тут ще гарячий Невр цвіркнув Скіфарбові дулю. Дразнити Скіфарба однаково, що гратися хвостом лева. Налилися кров'ю очі Кривого Демона, а стиснуті зуби з протягом скригнули. Припадаючи на коротшу від народження ногу, Скіфарб захопився за руків'я акінаку. Але не встиг повністю витягти з піхов меч. Твердою рукою Євстахій стримав відчайдуху.

¹⁹ Перед війною неври, що мешкали в районі сучасної Прип'яті, зазнали нашествия зміїв і змушені були змінити місце проживання.

Князь щиро вмовляв непоступливих царів:

— Ми жалкуємо, що були з вами несправедливими. Віднині житимемо з вами, як з братами. Допоможемо вам, коли покличете боронити вас від ворога.

— Гей, товариші-сусіди, не вірте скіфським обіцянкам-цяцянкам. Перси влаштують облогу на скіфів. Обхоплять петлею і вирубають до ноги, — репетував білолиций Агафірс. — Без них нам ліпше буде.

— Спаргапіфе, красеню, кажуть, що твоє коріння в Мідії.²⁰ Своїх чекаєш? — підкинув господар білого шатра, Аріапіф.

Цар агафірсів зігнував гостре запитання. Як і решта прибулих, він нахабно реготав:

— О, швидше б на ваших кістках станцювати!

Шумувала кров у скронях скіфів і гарячою хвилею обпікала всі члени. О, як вони прагли крові. Як поривалися, дико скрикнувши, занести меч над головою пересмішника. А потім до повного забуття, до хмільної радості мстити за образу, мстити...

Спохмурнів вид Іданфірса. Зморшки, як зламані стріли, спотворили його чоло. Вигукнув цар усіх скіфських царів, вкладаючи в слова усю біль і

²⁰ Агафірси вважали себе нащадками мідійських переселенців.

стурбованість:

— Товариші-сусіди, забудьте старі кривди. Нуже, сідаймо тісним колом на одному килимі. Конче потрібно домовитись, як мечами зустріти ворога.

І знову мудрі слова стекли, як вода з долоні.

Першим до виходу рвонув Невр. За ним поспішили інші. І, як змовилися, всі ставили на поріг ногу. Непокоїли мертвих духів свого сусіда і відкрито зневажали його — живого.

Саміт однодумців. Скіл

Погаласувавши, скіфи всідалися. Люб'язно пропонували Гелону, Будину і Савроматові, котрі лишилися, займати більш почесні місця, ближче до вогнища. Слуги піднесли до Іданфірса дерев'яний столик, стільниця якого мала вигляд прямокутного блюда. На стільниці лежала засмажена голова вола із виваленим язиком — страва, приготовлена для богів. Іданфірс засунув топірець за ремінь. Натомість із піхов вихопив короткого і гострого, як бритва, меча. Розмахнувся — і садонув його у жертвне м'ясо. Підняв волячу голову над собою. З опущеними очима на розпів затягнув:

— О, милостиве небо, благослови наші схилені голови. О, грізний Арею, подателю достатку, впурхни в біле шатро щасливою

пташкою. Хай добробут, сила й успіх на війні ніколи не покидають нас.

Присутні пошепки повторили слова короткої молитви.

Іданфірс обережно поклав на столик жертовну голову з виваленим язиком і провів кінчиками пальців по своїй сріблястій бороді. Потім зі зосередженим видом рубав голову на кавалки. Жирніші кидав у вогонь, а менш жирні швиргав гостям. При цьому монотонно промовляв:

— Жертовного м'яса скуштуйте...
Жертовного м'яса скуштуйте...

Раби забігали за спинами гостей із повними чашами. Скіфи спершу хлюпали напій на землю, далі обережно дули на піну. Зі заплющеними очима тягнули напій в себе. Насолоджувалися його прохолодою і смаком. Передавали чашу сусіду, нижчому за чином чи віком.

Дехто, користуючись нагодою, вибрав собі товариша для побратимства. Зокрема, Євстафій з Фанагором. Чоловіки опустили ножі в наповнені вином чаші. Кожен провів лезом ножа по руці, а кров зібрав у свою чашу. Ось наступив завершальний етап побратимства. Чоловіки переплели правиці й приклали вуста до чаші. Але не своєї, а товариша. Випили чарівний коктейль до дна, до краплинки. І, нарешті, апогей обряду. Євстафій з Фанагором знімали піну з вусів. Били

один одного по спині й, задоволені своїм вибором, реготали. Відтепер вони побратими. Радітимуть успіхам один одного і допомагатимуть у разі біди.

У білому шатрі гомінко. Шматочки м'яса та жиру господарі брали трьома пальцями і клали їх у рот гостям. Підносили їм до вуст і свої чаші. Розпарені наїдками та напоями, чоловіки час від часу кидали позирки на старшого.

Іданфірс ледь торкався страв. Цар усіх скіфських царів задумливо дивився у полум'я. Ось стрепенувся, відганяючи невтішні думи. Подав голос. Присутні похапцем ковтали жованку. Жодне слово найстаршого хай не пролетить мимо вух, як оці мухи. Крий їх, боже. Так багато мушні залетіло в шатро на дух смаженини.

— Коли скелот не знає, як йому бути, то згадує подвиги героїв, їхні повчання. Ці повчання передаються на сходках одноплемінникам, а біля родинного вогнища — синам. Повчання служать для скелота священним заповітом, законом. Слухайте, мої товариші. Слухайте пророчі слова шанобливо, з острахом. Я — Іданфірс, цар всіх царів, співатиму.

У шатрі запала тиша, яку порушували тільки пискливі ластівки, що стрілами миготіли над діркою шатра. Прикривши запалі очі пергаментними повіками, Іданфірс почав ритмічно розхитуватися. Правицю зі зімкненими трьома

пучками він картинно відвів убік. Високим фальцетом затягнув:

— Кращим із кращих був сколот Бата.
Не було йому рівного ні в бою, ні в мудрості.
Якось повертався Бата з полювання.
Собака бігла за ним.
Пролягла дорога Бати крізь чуже поселення.
Люті пси оточили його і захлиналися

гавкотом.

Собака Бати злякалася, навтьоки побігла.
Чужі пси гнались за нею.
Як випущена стріла, бігла собака Бати.
Старі й малі пси від неї відстали.
А молоді, дужі пси мчали.
Вони розтягнулись у Степу поодинці.
І тут собака Бати зупинилася.
Псу, що за нею мчав,
першому прокусила на шиї жилу.
Потім другому псу...
Так усіх псів по одному й загризла.
Доблесний, мудрий Бата повчав:
Сколоти, згуртованих не здолати,
бо стоять вони міцно, мов коли в огорожі.
Хочете скарбом згуртованих заволодіти?
Тоді роз'єднайте їх.
Роз'єднаний народ — свято для кмітливого,
щедра для нього пожива.

Присутні підхопили:

— Роз'єднаний народ — свято для кмітливого, щедра для нього пожива.

Усе ще з картинно відведеною десницею, Іданфірс натхненно закликав:

— Керуймося, браття, заповітом мудрого Бати. Гуртуймося під одними знаменами і бунчуками. А військо Перса роз'єднуймо. Ворожі загони треба знищувати по одному. Хто з мечем прийде у Степ, від меча загине.

— Хто з мечем прийде у Степ, від меча загине, — натхненно повторили вожді.

Іданфірс перевів подих.

— Бажаю почути думку кожного. Прошу до слова, — люб'язно запрошував.

Присутні водночас повскакували з подушок і водночас закричали. Іданфірс ворухнув сріблястою бровою. Його радник, князь Євстахій, тут же розпорядився:

— Першими хай висловлять свою думку шановні гості.

Скіфські вожді покійно опустилися на шкіряні та замшеві подушки.

Під мелодійний передзвін ланцюжків і браслетів до чаші з вогнем підійшов Савромат. На його голові смугаста хустка. Два кінці кумедно завернуті за вуха, а третій пиндиться на круглій

спині. Савромат обсмикнув каптан, прикрашений кольоровими аплікаціями і шматочками хутра. Високим фальцетом завів:

— Хлопці, знайте, Перс ітиме до Залізних Воріт.²¹ Треба збивати його з цього курсу і спрямовувати до північних племен.

— Правильно радиш, царице. Слід випроводжувати Перса на північ. До тих племен, що відмовилися розпити з нами чашу дружби, — крикнув кремезний Гелон.

— Го-го-го, сподівалися відсидітися. Аякже! Втягнемо їх також у війну, — зайшовся сміхом білявий Будин.

Савроматка наставила в бік обох долоню, мовляв: я ще не все сказала. Верещала:

— І неодмінно потрібно стерегти шлях, що веде до Танаїсу. Адже Персяка щоразу сходитиме на нього. Треба знекровлювати ворога. Коли він дійде до Меотіди,²² то повинен бути ослаблений. А ще краще вступити з ним у відкритий бій і зразу знищити. Так голові легше.

— На Перса! На Перса! — кричали Будин з Гелоном і помахами рук підохочували всіх до

²¹ Давня назва Кавказьких гір.

²² Азовське море.

скандування.

— Та не вистачить у нас сил для відкритого бою, — втихомирював гарячих гостей Іданфірс.

Цариця відкрила рота, щоб заперечити. Однак Іданфірс говорив надто гучно:

— Спустіться на землю. Так, сміливі наші воїни. Але чисельністю вони Персові вступають. Про вирішальну битву не час говорити. Треба виждати, почекати слушного часу. Ворожі загони повинні розтягнутися у безкрайніх Степах. Ось тоді, як собака Бати, станемо їх непокоїти. А на перших порах будемо знекровлювати ворога. Приміром, на крайні загони несподівано нападати. Це ослабить ворога. Ще пропоную нашому великому царству розділитися. Царство Скопасіса рушить морським берегом у бік, де сходить сонце. Тобто дорогою, що веде до Меотіди і Залізних Воріт...

— До Скопасіса приєднаються племена Савроматії, — ввернула своє цариця (вона досі стовбичила біля камінної чаші).

— Гарзд, — великодушно погодився Іданфірс.

Дзенькнули ланцюжки і браслети. Задоволена Савроматка попрямувала до своєї подушки.

— Другу силу, вважаю, можуть скласти царства Іданфірса, тобто моє, і Таксакіса. До нас приєднаються племена гелонів і будинів. Ми

повинні триматися від ворога на відстані одного дня шляху. Наше завдання бачу в наступному. Слід заманювати ворога на землі тих племен, які відмовилися від союзу з нами. Втягнемо їх також у війну.

— Добровільно не хотіли воювати, воюватимуть проти волі, — підкинув Скіфарб.

Вожді на знак згоди кивали кудлатими бородами.

— Вони змушені будуть захищатися. На Перса самі нападатимуть.

Іданфірс так переконливо говорив, що всі присутні з ним погодилися.

— Товариші воїни, давайте пропозиції, як ослабити ворога? — запрошував Євстахій.

З усіх кутків лунало:

— Засипати колодязі та водойми.

— Випалювати траву.

— Не пускати Перса на землі орачів. Нині наливаються соком зерна вівса, пшениці, жита.

Збуджені вожді не звертали увагу на підлітка, подушка якого біля входу. Відреагували лише на його дзвінкий голос:

— Шановні старші, дозвольте і мені сказати слово.

Господар шатра Аріапіф заклав за вухо пишне пасмо волосся і метнув зір у кінець столу. Євстахій нахилився до царя царів і щось швидко йому сказав.

Іданфірс прихильно крикнув:

— Дозволяємо. Говори, Скіле.

Хлопчина шпарко вибіг наперед. Спершу зігнувся в поклоні й торкнувся ворсу килима. Миттево розігнувся. Благальним голосом повів:

— О царю царів, дозволь мені сформувати мобільний загін.

Захмелілі вожді вгрузли в подушки і стихли. Іданфірс критичним поглядом окинув вискочку. На його круглому видочкові палахкотіли рум'янці, одного кольору з кучерявим, кружкома постриженим, волоссям. Але сиві очі дивилися по-дорослому — твердо, незмигнуто. Скіл не розгубився під гострим зором царя царів. Сміливо пояснив:

— У мій загін увійдуть молодші воїни, висвячені у вовки. Увійдуть також хлопчики, що досі не воювали.

— Малих для чого брати? — хтось грубо кинув.

— Для кількості, — чемно пояснив хлопчина.

Шатром кочували несхвальні перемовини:

— Діти — найбільший скарб.

— Пращури заповідали дітей оберігати.

— Жінок з дітьми відправимо до північних племен.

Скіл крутнувся до перемовників.

— Мій загін не воюватиме. Мій загін відведе

Перса від орачів і заманить Перса у пустиню.

Вожді презирнулися, при цьому смикали осудливо плечима. На поважному зібранні молодші вбирають слова старших, як спрагла земля воду. А цей пнеться, мов жук-рогач.

— Шановне товариство, Скіл наймолодший серед нас. Але завважте, він зі славного роду Ахсартаггата. Батько його — Аріапіф, у шатрі якого ми нині, а прадід Скіла — шановний Аргат. Скіл вміло керував плем'ям з роду кривавих, — вгамовував вождів радник Євстахій.

Недовірливі погляди тут же обмацали на хлопчині широкий, у пів стана, ремінний пояс, обкладений металевими пластинами. Виділили золоту чепрагу з головою вепра. Такий знак влади не передається від батька до сина, він виборюється в чесному змаганні.

— І куди ти, Скіле, сине Аріапіфа, заманиш Перса? Можливо, поділишся своїми стратегічними планами зі мною, ратеводою, — іронічно запитав Скіфарб.

— Між гетами і Понтом у напрямку від Істра до Тіри лежить Гетська пустиня. Рівний і безводний простір — гарна пастка для Дарія. У пустині люди і коні почнуть падати від спраги, — серйозно відповів хлопчина.

— Оцей заведе Перса у Гетську пустиню? — сміхотливо перепитали Скопасіс із Таксакісом.

Царі сміхотливо підморгували ратеводі.

— Стратег, — іронічно тягнули чубаті вожді.

— Поки ви тут балакаєте, перси без перешкоди мандрують Степом. А мій мобільний загін помчить назустріч ворогові. Ми з'явимося перед ворогом несподівано. Перси кинуться нас доганяти. Ми вдамо, що злякалися, — і тікатимемо. При цьому повернемо голови коней у бік пустині. Поведемо персів за собою. Ми заманимо ворога в безводні місця. Перс піде нашими слідами, — гаряче запевняв Скіл старших.

— Хлопці, дитя гарно придумало, — верескнула цариця. — Погодьтеся, треба відразу збити Персяку зі шляху, що веде до Танаїса.²³

— У нас розроблений інший план ведення війни, — нагадав Таксакіс.

Скопасіс (на знак згоди з Таксакісом він хитнув головою) огрів верескливу царицю осудливим поглядом. Крила білих брів Іданфірса сердито настовбурчилися. Безапеляційним тоном владика мовив:

— Пропозиція Скіла не суперечить моєму планові. Я, Іданфірс, підтримую молодого воїна. Прошу, шановні збори, його теж підтримати. Дамо

²³ Давня назва річки Дон, де кочували савроматські племена.

молодому воїнові шанс на ділі довести, що він здатний мислити стратегічно.

— А я, Аріапіф, дозволяю молодшим товаришам брати з моїх косяків необ'їжджених коней, — докинув господар білого шатра.

Напевне, Аріапіф, хвилювався, бо кінець оселедця випав із-за вуха.

Скіфські царі презирнулися. Чи не забагато уваги хлоп'якові. А тут ще й князь Скіфарб схвально відгукнувся:

— Щоб дружина Скіла виглядала чисельною, то хай хлопчачи з усіх царств приєднуються до його загону. Погодьтеся: гарна школа для хлопчиків. Не забувайте, шановні, ми в стані війни. Ніхто не лежатиме в тіні під возом.

— О, у Гетській пустині сонце колесом котиться по землі й траву спалює начисто. Від спеки земля там порепалась. У щілини можна вкладати долоню. І так вдень спекотно, що і вершник, і кінь не можуть дихати, — розказував Скіл.

Голос хлопчини тремтів і збивався від хвилювання.

— Згода, — поставив жирну крапку Іданфірс.

Не обертаючись, Скіл шанобливо задкував. Дійшов до своєї подушки і навмання сів. Та ще довго обличчя підлітка маківкою горіло поміж чоловічих — покалічених, спотворених шрами,